

Pozn: jelikož tento materiál zpracovávám na základě svých výukových materiálů psaných původně v angličtině pro mé přednášky na University of London a následně převáděných do slovenštiny, tak pokud celý text nebude přeložen do češtiny, tak části psané v češtině budou fialově.

ÚVOD DO KLASICKÉ JAPONŠTINY

2. PREDNÁŠKA

Typologie jazyků SV Asie

NB Následující příklady typologie jazyků mimo japonických nebudou předmětem zkoušky. Slouží jenom k ilustraci a pro zajímavost.

nivchština:

syntetický (inkorporující) jazyk. Např. do podstatného jména inkorporuje i „místoslovce“ typu naší předložky.

aglutinující: (tunguské, koreanické, japonické, ajnuština)

s črtami (poly)syntetismu (inkorporace)

ajnuština

s črtami flektivnosti

korejština

učinášтина (okinawština)

Příklady

ajnuská inkorporácia (polysyntéza):

NB výslovnosti a transkripci:

Znak ʔ označuje ráz (glottal stop) – jako ve spisovné české výslovnosti

„v okně“ [fʔokně],

„za A“ [zaʔa:].

V ajnuštině se ʔ vyskytuje, když se sejdou dvě samohlásky sousedních slov nebo morfém.

Často se ale vypouští a samohlásky se vyslovují souvisle.

V přepise ajnuštiny se **písmeno „c“** používá na hlásku [č] totožnou s japonským „č“

Akcent ´ označuje nepravdělné postavení zvýšené slabiky v rámci melodického přízvuku, nejde o prodloužení samohlásky! (Pravidelný melodický přízvuk v hokkaidské ajnuštině vyzdvihuje druhou slabikou souvislého slova, s následným postupným klesáním.)

cep = losos, ryba:

analyzovatelné jako:

ci=my

e = jíst

-p=věc, tj. ci-e-p = „to, co jíme“

céukoramkor = promluvíme si o tom

ci = my

e = s, o

u = vzájemně

ko = směrem k
 ram = mysl
 kor = mít.

slovesná osoba (podmetu aj predmetu!)

(systém v nárečí stredohokkajdskej oblasti Išikari - ajnusky *Iskar*)

základný tvar:

nukar [nukar(a)] = vidí (ho/ich)

ennukar = vidí ma

unnukar = vidí nás

Toan ajnu nukar = Ten človek („ho/ich“) vidí

*Toan ajnu **ennukar*** = Ten človek **ma** vidí

*Toan ajnu **unnukar*** = Ten človek **nás** vidí

základný tvar:

ku-nukar = vidím (ho/ich) „(ku- = 1.sg)“ *Toan ajnu kunukar* = Vidím toho človeka.

ale:

enukar-an [e/nukar(a)?an] = vidím ťa

es nukar-an [eš nu/kar(a)?an] = vidím vás

základný tvar:

enukar = vidíš (ho/ich) „(e- = 2.sg)“ *Toan ajnu enukar?* = Vidíš toho človeka?

ale:

e-**ennukar** = vidíš ma (**ennukar** = vidí ma: *Toan ajnu enukar* = Ten človek ma vidí)

e-**unnukar** = vidíš nás (**unnukar** = vidí nás: *Toan ajnu unnukar* = Ten človek nás vidí)

základný tvar:

cinukar = vidíme (ho/ich) „(ci- = 1.pl)“

ale:

enukar-as = vidíme ťa

es nukar-as = vidíme vás

základný tvar:

es nukar = vidíte (ho/ich) „(es [eš] = 2.pl)“

ale:

es **ennukar** = vidíte ma

es **unnukar** = vidíte nás

Vidíme, že predpona e- znamená „ty“ nie len ako podmet (enukar), ale aj predmet (enukar-an), podobne es „vy“.

V tejto slovesnej polypersonalite (jeden tvar slovesa vyjadruje podmet aj predmet) ajnuština typologicky pripomína napr. gruzínčinu:

c?er = koreň slovesa „psát“:

vc?er = (já) píšu („v“ = prvá osoba podmetu)

c?ers = píše („-s“ = tretia osoba podmetu)

momc?ers = napíše mi („m“ = prvá osoba predmetu)

mogc?ers = napíše ti („g“ = druhá osoba predmetu)

mišc?ers = napíše mu („s“ = tretia osoba predmetu)

O rozdielnosti celého SYSTÉMU japončiny a ajnuštiny svedčí aj slovesná kategória, ktorá by sa mohla označiť ako „dejový počet“: ajnuské sloveso rozlišuje, či dej, ktorý pomenúva, sa udial jedenkrát alebo viackrát:

-jedenkrát – môže byť jednou osobou, alebo viacerými s jedným výsledkom (napr. viacerí zabili jedného jeleňa).

-viackrát – môže byť jednou osobou (poprerezával viacero lán, alebo prerezal jedno lano na viacero kusov) alebo viacerými osobami. Je to teda kategória do istej miery zodpovedajúca nášmu slovesnému číslu, ale v značnej miere aj nie:

(juk = jeleň, rajke = zabiť (jednotlivo), ronnu = zabiť (nejednotlivo).)

Juk rajke. = Zabil(i) jeleňa.

Juk ronnu. = Zabil(i) jeleňov.

(tus = lano. tuje = prerezať (jednotlivo). tujpa = prerezať (nejednotlivo).)

Tus tuje. = Prerezal lano.

Tus tujpa. = Prerezal(i) viacero lán. Rozrezal(i) lano (jedno alebo viac, na viac kusov).

Poprerezával(i) lano/laná (na viackrát).

Ako vidíme, „dejový počet“ je schopné vyjadriť napr. aj slovanské sloveso („prerezal“ vs „porozrezával/poprerezával“), ale v japončine takáto morfológická kategória nie je.

flexe (hlavne jde o fuzi kmene a koncovky)

učináská flexe (učináguči, okinawština)

tvoření tématu (splývání tematické parikule –ja s kmenem)

základní tvar.....tematizovaný tvar

šima (= rodisko, dedinka, ostrov).....šimá,

kuri (= toto, japonské *kore*).....kuré (= japonské *kore-wa*),

kutu (= vec, záležitost).....kutó

Genetika

Obyvatelé Japonska, na rozdíl od Evropanů, pravděpodobně nemají žádné společné črty s neandertálcem (který žil jenom v Evropě a JZ Asii); ani s člověkem pekingským či javanským. Tyhle odnože vývoje rodu *Homo* vymřeli. Moderní člověk (*Homo sapiens sapiens*), který vyšel z Afriky někdy kolem 30 000 před n.l. a už pravděpodobně měl jazyk, se podle výzkumu mitochondriální DNA (která se nachází v mitochondriích buněk a dědí se jenom přes matku) rozdělil na předky Evropanů a Asiatů možná někde v oblasti Blízkého východu.

V době, když ještě SV Sibiř a Aljaška nebyly odděleny mořem, se část asijské populace přesunula do Amerik a osídlila je. Ajnuové pravděpodobně mají hodně předků mezi těmito populacemi, kteří se přesouvali do Amerik, protože mají třeba jenom málo rozdílů v mitochondriální DNA s andskými Kečuy.

Džómonske osídlení Japonska asi bylo hodně rozmanité. Jajoiská populace (od 1000 pnl) pak původní džómonske obyvatele asi částečně vytlačovala a částečně se s nimi míchala. Dnešní Japonci mají jenom necelé 1% specifických genetických črt. Cca 25% mají společných s Korejci a Číňany, 18% s Ajnuy, 14% s Rjúkjúany, zbytek jsou podobnosti s dalšími mimojaponskými populacemi. Japonci jsou teda geneticky hodně smíšení, na rozdíl třeba od Korejců, kteří svých specifických črt mají až polovinu, stejně tak Číňané.

Příklady chronologických změn v japonštině

Dôležitá je CHRONOLÓGIA zmien – ako išli za sebou – zmien v
 -znení slov (fon(olog/et)ický vývoj),
 -v pravopise,
 -v lexikálnom význame slov,
 -zmien gramatických

Príklady:

1. zvukové (fon(olog/et)ické zmeny:

Tu je potrebné si uvědomit, že musíme rozlišovať PÍSMO a VÝSLOVNOST – čo v japonském pojímaní často splývá, např. když Japonec napíše/řekne „**ĐŽI** 字“, ale ve skutečnosti tím míní „slovo“ nebo „slabiku“! Tudíž pozor na rozdíl „hláska“ (zvuk, fon(ém)a“ a „písmeno (graféma)“.

a. „**H**“

Hláska [h] v klasické japonštině ještě neexistovala. Vznikla pravděpodobně až někdy v 17. století, a to delabializací („odretnění“) bilabiálního (obouretného) $f[\varphi]$. Dnešní „HA, HI, HE, HO“ se teda **až do 17. století vyslovovalo se stejnou souhláskou jako FU: [ɸa], [ɸi], [ɸu], [ɸe], [ɸo]!** To znamená, že přepis „HA“ je jenom **dnešní moderní fonetická hodnota** této fonémy a této kanové slabiky, ale foneticky to až cca do 17. století bylo [ɸa]

Ve staré japonštině (doba nara) bylo toto [ɸ] původně závěrem (explozivou) **[p]!**

Dnešní [hito] se teda vyslovovalo:

nara (století 700)

[pitə] („pitö“)

heian až raní edo (800-1600)

[ɸito]

předmoderní a moderní doba (od ca 1600)

[hito, ɕito] (symbol ɕ označuje „měkké ch“).

Pro klasickou japonštinu je proto vhodné **zapomenout na [h]** a zařixovat si výslovnost $f[\varphi]$.

K tomu je ale potřebné se naučit ještě další fonickou změnu, která se odehrála někdy kolem roku 900 (tj. raní heian): [ɸ] v neiniciální pozici (tj. pokud nebylo na začátku slova) se **zeznělo na [w]**. Ilustrujeme si to na slově „řeka“ (písmena „KA-HA“ - かは)

století 700 (nara)

[kapa]

po roce 800

[kaɸa]

po roce 900

[kawa]

Pravopis ale zůstával stejný, kanové písmena „KA-HA“. Až v 20. století došlo ke změně a zavedl se fonetický, ne historický, zápis – písmeny „KA-WA“ - かわ . **NB** To, že se toto slovo psalo písmeny かは, neznamena, že by se někdy vyslovovalo [kaha]! Tak se nevyslovovalo **nikdy**. Jde jenom o historický pravopis, a anachronicky (mimo reálného času) bychom mu přiřazovali moderní foniku, kdybychom ho četli [kaha].

NB Několik výjimek: slovo はは (=matka) znělo [ɸaɸa] i [ɸawa], tj. vnitřněslovní [ɸ] se mohlo, ale nemuselo, zeznělit (pravděpodobně analogií se slovem ちち). Slovo [ɸawa] postupně zaniklo a prosadila se nezeznělená výslovnost [ɸaɸa], a právě proto máme dnešní [haha]. Stejně bylo asi neznělé slovo にほん.

Zeznělení vnitřněslovního [ɸ] platilo i na přípony (partikule), které byly součástí slova:

ひとは、ひとへ (= 人は、人へ) [ɸitowa, ɸitowe]

かはは、かはへ (= 川は、川へ) [kawawa, kawawe]

(NB ははは、ははへ (= 母は、母へ) [ɸaɸawa / ɸawawa, ɸaɸawe / ɸawawe])

Cvičení:

čtěte v klasické výslovnosti po r. 900 (tj. „H“ na začátku slova vyslovujte [ɸ], a uvnitř slova [w])

ひと

ひとは

ひとへ

かは

かはは

かはへ

ほん

にほん

あふ、あはぬ、あひて、

おほき

へいあん

b. „W“

Kromě [w] vzniklého zeznělením vnitřněslovního (mezisamohláskového, intervokalického) [ɸ], měla klasická japonština i původní hlásku „w“, které odpovídala písmena sloupce W: „WA, WI, WE, WO“ („WU“ nebylo, před -u hlásky „w“ zanikla a [wu] splynulo s [u] a psalo se う):

Hiraganové a katakanové písmena „WA, WI, WE, WO“ byli:

[wa] わ、ワ

[wi] ゐ、ヰ

[we] え、ヱ

[wo] を、ヲ

Cvičení:

1. Naučte se psát písmena wi, we, wo.

2. Čtěte nahlas:

ゑりて

エル

ゐる

ヰテ

をみなへし

ヲミナ

キキル
あをき
アヲ

Aby to však nebylo příliš jednoduché, záhy (v průběhu vrcholného heianu, kolem r. 1000) se uskutečnila další fonická změna: hláska „w“ (ať už šlo o samostatnou fonému „w“ nebo o zeznění původního [ɸ]) se před samohláskami „-i, e, o“ postupně přestala vyslovovat. To znamená, že **[w] se vyslovovalo už jenom před „-a“**. To znamená, že „WI, WE, WO“ (ať už ゐ、ゑ、を nebo vnitřněslovní ひ、へ、ほ se už pak vyslovovalo jenom [i, e, o]:

かはは [kawawa]
かはへ [kawawe] > [kawae / kawaje]
かはを [kawawo] > [kawao]
ゑる [weru] > [(j)eru]
ゐる [wiru] > [iru]

Cvičení:

Čtete následující slova ve výslovnosti před rokem 1000 (tj. se všemi [w]) a po rokce 1000 ([w] jenom před [-a]):

ひと
ひとは
ひとへ
カハ
かはは
かはへ
ヲミナへ
ウエリテ
おほきみへ
うゑて
ウエヲ
うへは
うへへ
ウヘヲ
ワレヲ
われへ
キキル

NB Praktická rada: doporučuji však, abyste se klasický tvar slov učili v jejich raněheianské výslovnosti, tj. každé „H“ zřetelně vyslovovat [ɸ] a každé „W“ zřetelně [w]. Jenom tak se totiž dá poměrně lehce si zafixovat jejich pravopis. Pokud se totiž naučíte, že 上 (うへ) je **[uɸe]**, tak se Vám to zafixuje, že jde o pravopis うへ. Pokud byste se ale učili slovíčka v některé pozdější výslovnosti ([uwe > u(j)e], nezapamatujete si, jestli jde o 上 WE nebo へ FE a budete v tom mít chaos. (Ostatně, chaos v tom měli i samotní Japonci, proto je v rukopisech mnoho „pravopisných chyb“.) Při čtení klasických textů nahlas můžete pak takovéto vnitřněslovní [ɸ] vyslovovat zezněleně (což Vám pomůže v porozumění, protože se tím výslovnostně přiblížíte dnešní japonštině), ale nesmíte ztrácet se zřetele, že jde o původní F, ne W.

c. „ng, ndz, nd, mb“:

Souhlásky, které jsou dnes zeznělené prostřednictvím nigori (が、ざ、だ、ば), se převážnou dobou starověku i středověku vyslovovali *prenazalizovaně*, tj. těsně před souhláskou byl krátký nosový úvod, a je možné, že i celá předchozí samohláska byla nazalizovaná (podobně jako ve francouzštině): „KA-BA“ [kamba]

U některých slov v některých stylech mluvy byla prenazalizace tak silná, že se z expolzívy stala nosovka:

さふらひ (případně s nigori: さぶらひ) „SA-BU-RA-FI“

[samburapi] > [samburai] > [samurai] – psáno už s „M“: さむらひ

2. grafické (pravopisné) zmeny:

a: kandži:

voľnosť v *lexikálnom* používaní čínskych znakov - rozmanitosť písania toho istého japonského slova rozličnými kandži podobného významu

b: hentaigana:

voľnosť vo *fonetickom* používaní kandži – zápis jednej slabiky bol možný viacerými znakmi, niekedy aj desiatimi, a pisatelia si pri písaní z nich voľne vybrali

c: kana:

většinou se nezaznamenávala znělost – nigori systematicky zavedené až v dobe kamakura, takže nie je celkom isté, ktoré spoluhlásky boli znelé (a prenazalizované) a ktoré neznelé.

nezaznamenávalo sa zdvojenie spoluhlásky (kk, tt), takže nevieme, kde sa vyskytovala geminácia (*nikki* písané ako „NI-KI“). Pôvodne mohlo ísť aj o dublety, podobné tým, ktoré sa nám zachovali až do modernej japončiny, napr. saki - sakki, amari – ammari, Nihon – Nippon (pôvodne – narsky - *Nippon – *Nippon).

wi ゐ、katakana 𐄂.

we ゑ、katakana 𐄃.

There are words that are spelled differently from their modern counterparts. This different spelling reflects a difference in the original pronunciation, e. g. one of the words for the „empress“ was *kwaugou*. It is a Sino-Japanese word - 皇后 - and if written by kana, it was KUWAUKOU くわうこう or KUWAUGOU くわうごう (the usage of the nigori was very irregular until the Kamakura period). In modern Japanese, this word sounds *kógó*.

3. lexikálne zmeny:

kimi pôvodne označovalo „panovníka“, neskôr „knieža, člena vysokej šľachty“, potom všeobecne „pána“, čo viedlo potom k použitiu v zmysle úctivej druhej osoby (podobne ako poľské *pan/pani/państwo* = „Vy“), a z toho napokon dnešné = „ty“.

fito (= dnešné *hito*) znamenalo okrem všeobecného „človeka“ aj poeticky zahmlené označenie milého či milej (niečo ako „ten (môj) človek“)

dnešné *onna* vzniklo splynutím dvoch pôvodne úplne odlišných starojaponských slov: *omina* (= starena) a *womina* (= mladá či dospelá žena)

afu (dnešné *au*) znamenalo nie len „stretnúť/potkať“, ale aj „byť spolu=milovať sa“ aj „žiť spolu=oženiť sa, vydat' sa“

osobné zámená ako *ware* mali aj množný význam: *ware* = „ja“ aj „my“; zato pôvodný krátky tvar *wa* = len sg. „ja“

4. gramatické zmeny:

objavujú sa nové gramatické morfémy, a takisto pôvodné morfémy menia svoje použitie – svoj gramatický význam, prípadne zanikajú. Napr.:

ga bol pôvodne genitív (= dnešné *no*).

Častica *koso* mala pôvodne odporovací význam „... síce (..., ale ...)“ so slovesom v odporovacom tvare na *-e(do)*:

Kimi koso mire(do)... = „Pána síce vidím, ale...“

Neskôr sa však konštrukcia „... *koso* ....-e“ objavuje už len ako dôraz, bez odporovacieho významu.

U prípony *wo* vidíme v najstarších fázach (v starojapončine) aj použitie iné než len označenie priameho predmetu (napr. ako dôraz, alebo ako koncovtné zvolanie).

Jori (spolu so staršími tvarmi *ju*, *juri*) pôvodne znamenalo to, čo dnešné *kara* = „z“, „od“, „cez/přes, kadiaľ/kudy“.

Remnants of classical Japanese in modern Japanese:

1. adjectival –ki:

this ending can appear for instance in New Year's cards or when someone sends a picture postcard from a memorial place of historic and artistic importance:

yoki toshi, utsukushiki fuukei (instead of ii/yoi, utsukushii)

良き年、 美しき風景

By using this archaic form in their grammar, the writers show their feeling of connection with the olden times and the tradition; it also brings about a sense of demonstrating their awareness of the bungo grammar and these persons will have read, and most probably even written, some tanka or haiku and they are trying to apply some of this ancient tradition in their written expression, showing that bungo is not a completely dead language after all.

This form has its roots in bungo, in which there was a difference in the form of the adjective when in the *attributive přívlastkové* position (= before a noun), or in the *predicative*

přísudkové position (= at the end of the sentence). This means, that the Classical Japanese adjective had a similar difference as the English GOOD and IS GOOD: *yoki* = was the *attributive* form (or *rentaikei*), ending in KI, and the *predicative* forms (*shūshikei*) ended in SHI: *yoshi*. So:

joši. = *je dobrý.*

joki (...) = *dobrá (...)*

NB *utokusiki* mělo poněkud jiný význam než dnes, mělo silný odstín „rozkošnosti“.

2. forms before gozaimasu:

arigatou gozaimasu,
ohayou gozaimasu

as well as humble forms like *tanoshuu gozaimasu* (for *tanoshii desu*)

these are forms that come from the Kyoto dialect and have been adopted in modern standard Japanese - *hyōjungo* – that is predominantly based on the Tokyo dialect. When *hyōjungo* was being created in the Meiji period, some forms in the honorific system, used in Kyoto, had not satisfying counterparts in the Tokyo speech, that is why they were adopted as they were, in their Western Japanese forms used in Kyoto, and incorporated it the modern standard language. Actually, the forms *arigatou* (from *arigatai*), *ohayou* (from *hayai*), *tanoshuu* (from *tanoshii*) are regular Western formations (perfectly common in the Kansai dialect even today) corresponding to Eastern (Tokyo) forms *arigataku*, *o-hayaku*, *tanoshiku*. These contracted forms have again their roots in the classical language due to the phonetic change where the intervocalic *k* ceased to be pronounced clearly in Heian times in many cases (specific words, forms, or special occasions) and led to the contraction of the flanking vowels.

arigataku > arigatau > arigatoo.

3. set phrases that are remnants of regular grammatical constructions of Classical Japanese:

a. negative forms in -zu(-ni)

shirazu-ni “unknowingly” *nevědě/aniž by věděl*

This is the regular classical negative form *-zu*. While in modern Japanese, these forms are used to express the adverbial accompanying circumstance (without knowing, without thinking – *omowazu(ni)*), in the classical language *shirazu* simply meant “I do not know”, and *omowazu* = “I am not thinking, I do not feel”. The particle *-ni* used after the final verbal form expressed time or circumstances, thus

しらずに “*shirazu-ni*” meant “as I did not know/when I did not know”, “not knowing”,

おもはずに “*omofazu-ni*” meant “when I was not thinking/as I was not thinking”.

b. nomi-narazu

The same grammatical form is in the phrase *nomi-narazu* “not only”. In this phrase, “*narazu*” is not the verb *naru*, but the **classical copula** – *spona* - which had the form of *naru*,

corresponding to the modern *de aru* or *da*. Thus, *narazu* is its negative form equivalent to *de-wa nai*.

c. *iwan-to* “chtějíc(i) říct, plánujíc říct”

Toto **není** záporný tvar “*iwan*” ve smyslu “*iwanai*”, jak se s ním dnes setkáváme v substandardní nebo nářečové japonštině. Jde o klasický tvar **odhadu budoucnosti** odpovídající moderním tvarům 言おう、言いましょう: *iwan*, původně いはむ (言はむ) *ifamu*, mělo koncovku *-mu* připojovanou na “první základ” (*mizenkei*):

言ふ	<i>if-u</i>
言は	<i>if-a-</i>
言はむ	<i>if-a-mu</i>

znamenal to „(asi, zřejmě) řeknu, hodlám říct“. Tento tvar zůstal ustrnulý ve zvratu s následujícím *-to*, ve kterém se nějak „vyhnul“ fonickým změnám vedoucím k modernímu tvaru *ió*, takže zůstal zachován až do moderního jazyka v podobě „*iwan-to*“ (samozřejmě, dnes už psáno foneticky moderním pravopisem s わ: 言わんと).

4. particle *nite* = modern *de* (“in”)

used in the *epistolary* style (= letters), e.g.

東京にて